

SERGE LATOUCHE

**DETERIORARE
GARANTATĂ!**

eseu despre obsolescența programată

Traducere din limba franceză de
Bogdan Ghiu

Editura Seneca

CUPRINS

Cuvânt-înainte	11
Introducere. Adicția față de creștere	15
I. Cuvântul și lucrul. Definiția și natura obsolescenței programate	
1. Încercare de definire	39
2. Natura obsolescenței programate	42
II. Originea și domeniul obsolescenței programate	
1. Originile obsolescenței programate	54
O constantă antropologică?	54
Obstacolele ținând de tradiție	56
Epoca falsificării	59
Transformarea mentalităților	65
2. Domeniul obsolescenței programate	68
Apariția primului obiect de unică folosință	69
Modelul Detroit	71
Obsolescența progresivă	74
Al doilea val al obiectului de unică folosință	78
Obsolescența alimentară	81

III. Obsolescența programată – este ea morală?

1. Rolul social al obsolescenței programate..... 92
2. Obsolescența și etica..... 96
3. Obsolescența omului 100

IV. Limitele obsolescenței programate

1. Reacțiile consumatorilor și ale cetățenilor 110
2. Obsolescența și criza ecologică 117

Concluzie

- Revoluția decreșterii..... 129

- Bibliografie 138

I

CUVÂNTUL ȘI LUCRUL

definiția și natura
obsolescenței programate

Termenul de „obsolescență” își face apariția la începutul secolului al XX-lea, în momentul când aparatele casnice moderne încep să înlocuiască vechile sobe și șeminee.⁴⁷ Thorstein Veblen, în a sa *Teorie a clasei de lux* (1899), manifestă o predilecție aparte pentru acest cuvânt.⁴⁸ În secolul al XIX-lea, se vorbea mai curând de „adulterarea produselor”, prin care se înțelegea o formă de a trișa în privința calității sau a cantității cu scopul de a scădea costurile, dar și de a stimula cererea. Dorința de a accelera uzura, consumarea și reînnoirea obiectelor, mai ales a echipamentelor, este o tentație lesne de înțeles la producători, al căror scop este să vândă mereu mai mult. Nu putem, prin urmare, considera *adulterarea* ca un strămoș european al *obsolescenței programate*, care a apărut în America.

Există, de fapt, trei forme de obsolescență: tehnică, psihologică și planificată. Prima desemnează

THORSTEIN
VEBLEN,
*Teoria clasei
de lux*,
Publica,
București, 2009

⁴⁷ Giles Slade, *Made to Break. Technology and...*, *op. cit.*, p. 4. Dicționarul Littré datează în 1877 apariția cuvântului „obsolet” (*obsoleète*), ca neologism creat de către gramaticieni pentru a califica un cuvânt sau o locuțiune ieșită din uz.

⁴⁸ Thorstein Veblen, *Teoria clasei de lux*, *op. cit.*, traducere de Smaranda Nistor

declasarea mașinilor și a aparatelor ca urmare a progresului tehnic, care introduce îmbunătățiri de tot felul. Astfel, locomotiva cu aburi face ca diligența să devină obsoletă, dar la fel face și mașina de cusut cu pedală pentru mașina cu manivelă și mașina electrică pentru cea cu pedală. Deja, securea din piatră șlefuită deklasase unealta paleoliticului, fiind însă depășită ulterior, la rândul ei, de securea din bronz, apoi de aceea din fier. Totuși, până la ceea ce numim „revoluția industrială“, aceste schimbări se produceau în intervale de mii de ani. Această primă formă de obsolescență nu ne-a devenit familiară decât odată cu modernitatea și cu „furtuna inovațiilor creatoare“, pentru a vorbi precum Schumpeter. Obsolescența psihologică desemnează desuetudinea provocată, dar nu de uzura tehnică sau de introducerea unei inovații reale, ci de „persuasiunea clandestină“, adică de publicitate și de modă. Diferența dintre produsul nou și produsul vechi se rezumă la prezentare, la *look*, la *design*, la ambalaj chiar.

Obsolescența programată, în sfârșit, obiectul central al prezentului eseu, desemnează uzura sau defectarea artificială. De la bun început, obiectul este conceput de către fabricant să aibă o durată de viață limitată, și asta prin introducerea sistematică a unui dispozitiv *ad hoc*. Poate fi vorba, de pildă, de un cip electronic introdus într-o imprimantă pentru ca aceasta să se blocheze după 18 000 de copii, sau de o piesă fragilă prevăzută să provoace pana aparatului la expirarea termenului de garanție. Cum poate fi definită cu precizie această nouă formă de obsolescență? Care este exact natura ei?

1. Încercare de definire

În 1832, Charles Babbage, profesor de matematică la Cambridge, a descris, primul, obsolescența tehnică, încă lipsită de nume, ca pe un fenomen inerent revoluției industriale.⁴⁹

Nu era, pe atunci, vorba decât de o declasare a produselor și a mașinilor ca urmare a inovației. Aceasta este singura formă de obsolescență care nu este în totalitate deliberată, și singura de care au știre dicționarele franțuzești. Larousse o definește în felul următor: „deprecierea unei mașini sau a unui echipament, care tinde să-l facă să devină perimat ca urmare a simplei evoluții tehnice, adăugându-se celorlalți factori de depreciere“.

Economiștii europeni nu au studiat decât acest aspect al unui mecanism esențial pentru reproducerea accelerată a cererii, acela al inovației tehnice. *Dicționarul științelor economice* de Jean Romoeuf, apărut în 1958, definește obsolescența ca pe o uzură morală, distinctă de uzura fizică.

„Un utilaj, de exemplu, se uzează producând. Amortizarea are ca obiect tocmai să permită înlocuirea utilajului uzat. Cu ce utilaj însă? Cu același? ”

În multe cazuri, progresul tehnic, propunând mașini perfecționate, face ca un utilaj nou să fie, cu

⁴⁹ Giles Slade, *Made to Break. Technology and...*, op. cit., p. 263

toate acestea, învechit dat fiind că a apărut, oricât de puțin, înainte de noua invenție.⁵⁰

Obsolescența programată sau planificată (*planned*) este o invenție specific americană, care s-a răspândit în restul lumii odată cu impunerea așa-numitului *American way of life*, și cu atât mai mult odată cu globalizarea. Cea de-a doua formă de obsolescență, obsolescența psihologică sau simbolică, aproape la fel de veche ca omenirea grație fenomenului modei, a fost înnoită prin contaminarea ei de către precedenta în Statele Unite. Acesta și este, probabil, motivul pentru care apare în dicționarul lui Jean Romoeuf: „Publicitatea, variațiile modei și evoluția modurilor de viață contribuie și ele la îmbătrânirea prematură a aparatelor fabricate de industrie, dat fiind că produsele ei nu mai răspund cererii sau aceleiași cereri.“ Dicționarele de economie și de gestiune și alte lexicoane de științe sociale disponibile astăzi pe piață nu oferă, în schimb, decât definiția obsolescenței tehnice. Chiar dacă nu am, firește, pretenția de a fi verificat absolut toate dicționarele de specialitate, totuși nicăieri, pe parcursul cercetărilor mele, nu am întâlnit vreo referire la obsolescența programată.

Dacă obsolescența tehnică nu reprezintă decât integrarea mai mult sau mai puțin inevitabilă a progresului în industrie, fiind, ca atare, inerentă modernității, nu la fel stau lucrurile și în cazul celorlalte două forme ale ei. O nouă fază în istoria obsolescenței începe în 1923, odată cu lansarea

JEAN
ROMOEUF,
Dictionnaire
des sciences
économiques,
PUF, Paris,
1958

⁵⁰ Jean Romoeuf, *Dictionnaire des sciences économiques*, *op. cit.*

automobilului Chevrolet de către General Motors cu scopul de a-i face concurență lui Ford. Din punct de vedere tehnic, produsul nu este mai bun, dar totul ține de *look*. Este vorba de obsolescența psihologică sau dinamică. Care constă în manipularea consumatorului prin intermediul publicității pentru a-l convinge să schimbe modelul la fiecare doi sau trei ani. În 1928, se vorbește de obsolescență *progresivă*, iar în 1932 este inventat chiar neologismul, care nu avea să facă istorie, de *obsoletism*.

Chiar dacă nu se știe dacă expresia *planned obsolescence* (obsolescență programată) va fi fost folosită anterior de către oamenii din industrie, utilizarea ei sistematică i-o datorăm lui Bernard London, care a devenit propagandistul ei înfocat. În înțeles strict, expresia cu pricina nu se aplică decât în cazurile în care un produs este *dat la rebut* ca urmare a faptului că persoana care l-a conceput sau care l-a produs a introdus în mod deliberat în el o piesă defectă menită să-i limiteze durata de viață. În general vorbind, pentru Giles Slade, „obsolescența programată este o expresie-cadru utilizată pentru a descrie un ansamblu de tehnici aplicate pentru a reduce în mod artificial durabilitatea unui bun manufacturat în așa fel încât să se stimuleze reînnoirea consumului respectivului bun”⁵¹. O separare radicală a aspectelor tehnice de cele simbolice pare, într-adevăr, greu de făcut. Toate mijloacele fiind bune pentru accelerarea consumului, toate formele de obsolescență sunt

⁵¹ Giles Slade, *Made to Break. Technology and...*, *op. cit.*, p. 5

programate de sistem și susceptibile, deci, să intre în căsuța „obsolescență planificată“ în înțeles larg, chiar dacă întotdeauna este bine să încercăm să deosebim ceea ce ține de defecțiunea tehnică și ceea ce ține de modă.

În 1934, Lewis Mumford descrie fenomenul fără a utiliza expresia *obsolescență programată*, semn că aceasta nu intrase încă în limbajul curent. Inventarea expresiei a fost revendicată (pe nedrept) de un *designer* celebru, Clifford Brooks Stevens, în anii 1950. Stevens crea în mod sistematic modele noi, fără îmbunătățiri tehnice, pentru a-i împinge pe consumatori să cumpere noi produse cu mult înainte ca vechile produse să fie ieșite din uz; el definea această practică drept o programare a obsolescenței. În paralel, inovații mai mult sau mai puțin utile au fost căutate în mod mai mult sau mai puțin frenetic de către întreprinderi, și nu doar ca o armă împotriva concurenței, ci și ca un mijloc de a-i forța pe consumatori. Această practică poate fi verificată, azi, în domeniul electronicii și al microinformaticii: noile modele de tablete, de telefoane mobile și alte computere de buzunar ies pe piață într-o cadență accelerată.

2. Natura obsolescenței programate

Pentru filosoful Jean-Claude Michéa, apariția în Statele Unite, în perioada dintre cele două războaie mondiale, a fenomenului obsolescenței planificate, legat de nașterea societății de consum, nu are nimic